

1. EL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC

1.1 Les transformacions en l'agricultura

La reforma agrària liberal

La reforma agrària liberal és l'intent que es va a dur a terme, a partir de l'accés dels progressistes al poder el 1837, per dissoldre l'Antic Règim al camp, així com la introducció de formes de propietat i de producció capitalistes.

Algunes de les mesures que s'aplicaren foren:

- Abolició del règim senyorial.
- Desvinculació de la .
- La desamortització de la majoria de terres que pertanyien a l'església (Mendizábal, 1836) i als ajuntaments (Madoz, 1855). Es consolidà, així, la propietat privada de la terra, que es va transformar en una mercaderia que podia ser venuda i comprada lliurement.

Les terres desamortitzades, comprades per burgesos o pagesos benestants, varen possibilitar l'augment de la producció i, aquesta, va ser destinada cada cop més a la venda. Però gran part de la terra continuà en mans d'antics propietaris, funcionaris, militars o comerciants que tenien una mentalitat rendista, i s'hi introduïren pocs canvis. Així la terra continuà treballada amb jornalers, i sense inversions.

Un desenvolupament agrari escàs

El problema més gran del camp espanyol era que la reforma agrària no permeté l'accés dels pagesos a la propietat de la terra, de manera que la majoria eren jornalers.

Com a conseqüència, la mà d'obra barata no estimulà la mecanització ni l'augment de la productivitat, de manera que es mantingueren uns rendiments agrícoles molt baixos i la pobresa de la població agrària no suposà un estímul per a l'avenç de la industrialització.

L'estructura de la propietat era diferent, segons els territoris espanyols:

- Extremadura, Castella i Andalusia hi havia grans latifundis amb propietaris absentistes que basaven els seus beneficis mantenint uns salaris molt baixos.
- Submeseta nord i Galícia hi havia el predomini del minifundi, que no permetia la mecanització i els rendiments no donaven ni per poder mantenir la família.
- Catalunya, País Valencià o La Rioja tenien una estructura de la propietat més equilibrada, i això permeté augmentar la productivitat.

1.2 Els inicis de la industrialització

Els problemes de la industrialització espanyola

A finals del XIX Espanya seguia sent un estat eminentment agrícola i només algunes regions com Catalunya, Astúries o País Basc s'havien industrialitzat.

Els factors que incidiren negativament en la industrialització són:

- Escassa capacitat de compra de la població espanyola per la pobresa de la majoria de la pagesia.
- Manca d'inversions i absència de burgesia industrial a moltes regions.
- Problemes de transport, per la inexistència de bones carreteres i pel retard en la construcció del ferrocarril.

- L'escassetat de fonts d'energia, ja que hi havia pocs cursos d'aigua per generar energia hidràulica i mala qualitat del carbó.
- Posició allunyada d'Espanya respecte dels nuclis més industrialitzats d'Europa, fet que dificultà la compra de matèries primeres i la venda de la producció.

La siderúrgia

Els primers alts forns es crearen a Andalusia (Màlaga, Huelva o Marbella) ja que disposaven de mineral de ferro. Però els havien d'alimentar amb carbó vegetal, de poca capacitat calorífica. Aquesta situació provocà la desaparició de la siderúrgia andalusa a mitjan XIX.

Astúries era la zona més rica en carbó, malgrat no fora de gaire qualitat, pel que també s'hi instal·laren alts forns (1868 – 1874).

El País Basc, a partir del 1876, es va consolidar com a potent centre siderúrgic: creà un eix comercial pel qual s'exportava ferro, abundant i de gran qualitat, a Anglaterra i s'exportava carbó de coc, que era millor i més barat.

La indústria basca es va diversificar i sorgiren empreses de construcció mecànica i naval. A més, es creà un sector bancari important que va proporcionar finançament a la indústria (Banc de Bilbao, Banc de Biscàia...).

La indústria tèxtil

A mitjan segle XVIII ja existia a Catalunya una important producció manufacturera de teixits de cotó estampats (indianes).

Entre el 1830 i el 1860 es va produir la mecanització d'aquestes fàbriques, amb màquines que ja s'utilitzaven a Gran Bretanya.

La localització de les fàbriques catalanes és doble:

- A la franja marítima: per poder adquirir ràpidament el carbó que s'importava per mar d'Astúries o de Gal·les.
- Als marges dels rius: per aprofitar l'energia hidràulica dels rius, constituint-se les colònies industrials.

La construcció del ferrocarril

La construcció del ferrocarril hagué d'esperar la llei general de ferrocarrils (juny 1855). Del 1856 a 1865 es construïren 4500 km de ferrocarril.

La necessitat de la seva construcció per estimular el comerç interior va fer que la matèria primera fóra importada, de manera que la siderúrgia espanyola (que tanmateix no podia abastir de forma tan ràpida) no es va veure afavorida per la seva construcció.

La xarxa es va construir de forma radial, des de Madrid, i amb un ample de via més gran que la resta d'Europa, de manera que l'intercanvi de mercaderies es veia encarit quan a la frontera s'havien de transbordar.

1.3 La indústria espanyola des de la darrereria del segle XIX

Noves energies i noves indústries

Dues noves fonts d'energia revolucionaren la indústria espanyola, ja que possibilitaren una mecanització més àmplia i una disminució dels costos de producció i la baixada de preus:

- L'electricitat. L'electrificació tengué dues fases: la primera (1880 – 1914) estigué restringida a la il·luminació de ciutats, fàbriques i llocs públics; i la segona (1914 – 1930) es va estendre a tota la indústria.
- El petroli i la invenció del motor d'explosió donaren un gran impuls a la indústria de l'automòbil i suposà una revolució en els transports. Una de les empreses pioneres en la fabricació d'automòbils a Espanya fou la marca Hispano-Suiza, creada el 1904.

La demanda de maquinària estimulà l'expansió de la indústria metal·lúrgica a finals del XIX. A Barcelona i Sevilla es crearen les primeres fàbriques, però serà a Galícia i País Basc on s'assentaren les principals empreses metal·lúrgiques.

Un altre sector que va créixer notablement fou la indústria química, gràcies a la fabricació d'adobs, pintures, medicaments, explosius...

Expansió industrial i desequilibris

Des de finals del XIX la industrialització es va estendre a més llocs que a Catalunya i País Basc. També es va consolidar un sector industrial a Madrid, Astúries i País Valencià

Tot i l'expansió econòmica Espanya seguirà presentant profunds desequilibris en la distribució de la riquesa:

- El 1930 la majoria de la indústria es localitzava a Catalunya, País Basc i Madrid, zones on hi residia el 50% de la població espanyola i on el PIB per habitant estava molt per damunt de la resta.
- Canàries, Galícia, Castella la Manxa, Extremadura i Andalusia mantenien una estructura agrària tradicional i un pes reduït de la indústria.

2 EL CANVI DEMOGRÀFIC I SOCIAL

1.1 La població espanyola al segle XIX

El creixement demogràfic

El segle XIX la població espanyola creixé, però en menor proporció que altres països europeus. Passà d'11,5 milions d'habitants el 1797 a 18,6 el 1900. El creixement fou gràcies a la disminució de la mortalitat i pel manteniment de la natalitat.

El descens de la mortalitat fou gràcies a l'augment de la producció agrària, de la millora de la dieta, la desaparició de les grans epidèmies, millores de les condicions higièniques i els avanços mèdics.

L'augment no fou homogeni en tot el territori: es produí un augment del pes demogràfic de la perifèria (Catalunya, País Basc i Múrica) més Madrid respecte del centre.

Els moviments migratoris

Molts pagesos emigraren del camp per diverses causes:

- L'abolició del règim senyorial.
- La concentració de la propietat.
- Les dures condicions de vida.
- Les transformacions tècniques.
- Les millores en el transport.
- O per les expectatives d'una vida millor en un altre lloc.

Inicialment les migracions es produïren del camp cap a les ciutats. A partir del 1860 s'inicia un èxode rural cap a Madrid, Barcelona i Biscàia.

A finals del XIX les migracions es produïren cap a Amèrica. Les regions que més emigrants aportaren foren Canàries, Galícia i la Vessant Cantàbrica.

El creixement de les ciutats

L'èxode rural suposà un augment de la urbanització. Entre el 1850 i el 1900 es va doblar el nivell de població urbana: Madrid, Barcelona, Sevilla, Màlaga i Saragossa foren les ciutats que més habitants incrementaren.

Tot i això, la població rural, a principis del XX, encara era important: un 70% encara vivia en nuclis de menys de 20.000 habitants.

1.2 La societat espanyola del XIX

Les noves classes dirigents

- Noblesa terratinent: tot i haver perdut els drets senyorials, continuava tenint la propietat de la terra i una funció rellevant en la societat. Tot i això, la inadaptació a les noves necessitats econòmiques (indústria, comerç....) provocaren la ruïna de molts aristòcrates, que hagueren de vendre les terres.
- Alta burgesia: era la nova classe acabada i compartia amb la noblesa el predomini social i era la propietària de les indústries, grans companyies i bancs. També havia esdevingut terratinent gràcies a les desamortitzacions.
- Classe mitjana: constituïda per petits empresaris industrials, comerciants, professionals liberals, funcionaris...

Les classes populars urbanes

El creixement industrial afavorí l'aparició del proletariat industrial. Tenien unes condicions de vida i laborals precàries: jornades de 12 a 14 hores, salaris baixos, cap sistema de seguretat social i llocs de feina insalubres.

Els pagesos

Constituïen la major part de la població. Un 80% no eren propietaris sinó que eren amitgers, anaven a lloguer, jornalers, mossos...

Les seves condicions de vida també eren molt precàries: salaris escassos, sotmesos a les arbitrietats de l'amo...

Això explica moltes de les revoltes pageses que se produïren durant el segle.

1.3 El moviment obrer: l'anarquisme i el marxisme

Els inicis de l'obrerisme

Les primeres formes de protesta tingueren un caràcter ludista: a Alcoi (1821) foren destruïts els telers mecànics, a Barcelona (1835) s'incendià la fàbrica de la Bonaplata.

Els treballadors veieren la necessitat de crear organitzacions pròpies, capaces de defensar els seus drets. Imitant els seus col·legues europeus començaren a crear sindicats.

El 1840 es crea l'Associació de Teixidors de Barcelona que demanaven la reducció de la jornada laboral, l'augment dels salaris i el dret de formar associacions obreres. Els patrons reaccionen negativament i prohibeixen les associacions obreres.

Durant el Bienni progressista (1854 – 56) el govern és molt més permissiu: el 1855, a Barcelona, hi ha la primera vaga general feta a Espanya contra l'intent dels fabricants d'introduir una màquina nova que els obrers consideraven que els prenia el lloc de treball.

Durant el Sexenni democràtic (1868 – 1874) arriben les idees de la Primera Internacional i es crea la Federació Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors (1870), de manera que es difonen el marxisme i l'anarquisme.

L'anarquisme

Arrelà molt fort entre els obrers de Catalunya i els pagesos andalusos. Defensaven la formació de grups violents que atacassin contra la societat burgesa i capitalista. S'entrà en una gran espiral de violència, ja que els atemptats anarquistes eren resposts amb una forta repressió sobre el moviment obrer.

Grups anarquistes contraris a la violència crearen sindicats obrers per conduir els obrers a la revolució social. Es fundà la Confederació Nacional del Treball (1910), que esdevingué el sindicat espanyol més important.

El socialisme

El marxisme s'estengué entre els obrers de Madrid, País Basc i Astúries. Pablo Iglesias impulsà la creació del PSOE (1879) i la UGT (1888). Defensaven la participació en les eleccions per defensar al Parlament els treballadors i aconseguir lleis favorables als seus interessos (reducció jornada laboral, prohibició treball infantil...). Tot i la influència del socialisme, el PSOE no va obtenir representació parlamentària fins el 1910 amb Pablo Iglesias.

3. LES ILLES BALEARS EN EL SEGLE XIX

3.1 La Guerra del Francès

Durant la guerra les Balears no foren ocupades. Tot i això s'hi creà una Junta de govern semblant a les de la península.

Les Balears acompliren la funció de rereguarda, organitzant hospitals per als ferits, facilitant recursos per a la guerra o esdevenint presó pels presoners.

Els presos francesos de la Batalla de Bailén foren confinats a Cabrera, on viviren en condicions inhumanes. Dels 9000 que hi arribaren, per culpa de la fam i les malalties, només en quedaven 3600 el 1814.

La guerra també suposà l'arribada de refugiats a les costes illenques: devers 40000 arribaren a Mallorca i devers 10.000 a Menorca.

3.2 Liberals i absolutistes

Els liberals els formaven funcionaris, comerciants i nobles il·lustres que eren partidaris de l'abolició de l'Antic Règim i la supressió de la Inquisició, especialment odiada pels xuetes mallorquins.

Els absolutistes estaven formats per la noblesa i clergat, que renegaren de la constitució de 1812 i defensaven la tradició i l'absolutisme.

Amb la tornada de Ferran VII els absolutistes triomfaren i perseguiren els liberals, que eren obligats a cridar "Visca la fe!" i "Visca el rei!".

Durant el Trienni Liberal (1820 – 23) es restabliren les institucions liberals, i se suprimí definitivament la Inquisició. Els absolutistes reaccionaren organitzant un aixecament a Campos i Santanyí que va acabar amb l'afusellament dels capitosts.

3.3 El triomf del liberalisme

Durant el regnat d'Isabel II els liberals continuaren l'obra centralitzadora iniciada el segle anterior.

Les Illes s'organitzaren en una sola província, regida per un governador nomenat pel rei i que presidia la Diputació i l'Ajuntament de Palma.

Continuaren les mesures destinades a generalitzar l'ús del castellà.

L'església, després de veure com se suprimia el delme, s'exclaustraven els religiosos i es desamortitzaven les seves propietats, s'oposà frontalment al liberalisme i defensà la causa de Don Carles.

Els carlistes organitzaren diverses conspiracions durant el XIX: destaca la Llorençada (10 d'agost de 1833) quan els religiosos del convent de Sant Vicenç Ferrer de Manacor proclamaren rei a Don Carles i s'alçaren en armes contra Isabel II.

El Febrer de 1873, després de la proclamació de la República, l'Ajuntament de Palma i la Diputació tenien majoria de representants republicans federals, i es volgué aplicar el Pacte de Tortosa (acord subscrit el 1869 entre els republicans federals de València, Balears, Catalunya i Aragó per començar la construcció federal d'Espanya des de la Corona d'Aragó) i proclamar la República federal, però no tengueren èxit.

3.4 Restauració i caciquisme

Després de la restauració d'Alfons XII l'activitat política a Balears quedà en mans d'un grup reduït de notables (comerciants, naviliers, financers....) integrada en els dos partits, de manera que controlaren la Diputació i els ajuntaments, marginant del poder a les classes populars.

El caciquisme afavorí aquesta marginació: els cacics controlaven el vot dels pagesos mitjançant la seva compra en metàl·lic o a canvi de recomanacions o favors. Les pràctiques caciquistes originaren el *cunerisme*, és a dir, l'elecció com a representants a les corts de l'estat de persones que no eren de les illes ni que hi tenien cap tipus de relació.

3.5 L'ensenyament

El 1835 es crea a Palma l'Institut Balear, primer centre d'ensenyament secundari d'Espanya (el 1860 es creà el de Maó). Tot l'ensenyament es feia en castellà. Tot i això l'analfabetisme continuà sobre el 70% durant el XIX.

Des del 1842, que es va suprimir la Universitat Literària, no hi hagué estudis universitaris a Mallorca, de manera que el dret foral deixà d'estudiar-se, renovar-se i adaptar-se als nous temps.

4. LA MODERNITZACIÓ DE LES ILLES BALEARS

4.1 L'agricultura

Continuava essent la principal activitat econòmica tot i experimentar canvis: la vinya va augmentar davant els cereals i les oliveres. Altres conreus que augmentaren foren la figuera, l'ametler, el garrover i els cítrics.

4.2 L'auge de la petita indústria

A finals del XIX el tèxtil era el sector més important: existien nombrosos tallers que teixien cotó, llana, lli i cànem. Els productes tèxtils més importants eren les llistes mallorquines, els estampats i les flassades de llana.

Es va desenvolupar el bregatge de pells i la fabricació de sabates a Mallorca i Menorca. A Eivissa i Formentera va créixer l'explotació de les salines.

4.3 El comerç i els transports

Mitjans XIX hi ha un fort creixement del trànsit marítim, que va provocar les ampliacions dels ports de les Balears (Maó, 1873; Palma, 1874; Eivissa, 1883; i Alcúdia, 1920).

Les mercaderies que s'exportaven des dels ports eren sal, carbó, ametlles, vi, aiguardent, sabó i oli.

S'inicia la construcció de la xarxa ferroviària, orientada a transportar la producció agrària a Palma. La construcció de la xarxa fou:

- Palma – Sa Pobla: 1875 – 79
- Palma – Felantix: 1897.
- Palma – Manacor: 1897.
- Palma – Sóller: 1905 – 1912.
- Palma – Santanyí: 1917.
- Palma – Artà: 1921.

A la dècada dels 60 del segle XX aquesta xarxa es començà a desmantellar per la competència del transport per carretera i per l'orientació de l'economia cap al turisme.

4.4 La Renaixença

En general els progressistes utilitzaven el castellà, mentre que els conservadors el català, sense que això suposàs, però, cap tipus de reconeixement o valoració de la llengua pròpia. A Menorca, en canvi, el català continuà sent sempre llengua oficial (durant la dominació anglesa) i això es notarà en la producció literària.

El 1840 hi ha la primera publicació de la revista "La Palma", en castellà, però que s'ocupa dels temes de la cultura pròpia, sobretot de la història medieval, que era quan Mallorca havia tingut institucions pròpies i de presència internacional.

La Renaixença és l'encarregada de desvetllar la personalitat històrica de les Balears i incorporen reivindicacions pròpies de l'època: la denúncia de la marginació dels xuets, la vindicació de la personalitat dels agermanats, la preocupació per dotar el català de normes gramaticals comunes a tots els seus parlants...

Aquest romanticisme, la modernització econòmica, la crítica política i el desvetllar cultural conduiran a formular el regionalisme com a ideologia.

4.5 La societat

Amb el desenvolupament d'una agricultura comercial, les grans propietats de la noblesa es dividiren en parcel·les més petites, de manera que es va iniciar la descomposició de la gran propietat, fet que va comportar la decadència nobiliària.

Entre els compradors de les terres hi havia grans arrendataris, pagesos mitjans i alguns jornalers que, amb els nous conreus, havien obtingut alguns diners.

L'auge del comerç marítim originà l'ascens d'un grup de negociants i professionals que comercialitzaven els productes del camp i de la petita indústria. Aquesta nova classe, la burgesia mercantil, es va convertir en el grup més representatiu al darrer terç del segle.

Als nuclis manufacturers més importants de Mallorca i Menorca, on hi havia els treballadors industrials, sorgiren les primeres societats obreres. El 1870 es va crear el Centre Federal de Societats Obreres de Ciutat, que agrupava uns dos mil treballadors.

Aquestes primeres societats obreres tingueren el suport dels partits republicans i algunes s'adheriren a l'Associació Internacional de Treballadors. Tot i això, el moviment obrer no tindrà gaire importància.